

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Cestopisná tvorba Anny Řehákové

Bakalářská práce

Vypracovala: Lucie Lhotková

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání - Historie se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí bakalářské práce: doc. Mgr et Mgr. Marcin Lukasz Filipowicz, Ph.D

Hradec Králové, 2015

Zadání bakalářské práce

Autor: Lucie Lhotková

Studium: P121329

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání, Historie se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Cestopisná tvorba Anny Řehákové**

Název bakalářské práce AJ: Travel Journal by Anna Řeháková

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem práce bude prozkoumat cestopisnou tvorbu Anny Řehákové z hlediska typických vlastností zmíněného literárního žánru.

Anotace:

Cílem práce bude prozkoumat cestopisnou tvorbu Anny Řehákové z hlediska typických vlastností zmíněného literárního žánru.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: doc. Mgr. et Mgr. Marcin Lukasz Filipowicz, Ph.D

Oponent: PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 3.3.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány.

V Hradci Králové dne 22.5.2015

Podpis autora

Poděkování

Děkuji svému vedoucímu bakalářské práce panu doc. Mgr. et Mgr. Marcinovi Lukaszovi Filipowiczovi, Ph.D. za poskytnutí cenných rad, odborných konzultací a věcných připomínek, jež mi pomohly při tvorbě této práce. Dále pak děkuji svým nejbližším za podporu a pochopení.

Bibliografický záznam

LHOTKOVÁ, Lucie. *Cestopisná tvorba Anny Řehákové*. Hradec Králové, 2015. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Pedagogická fakulta. Katedra českého jazyka a literatury. Vedoucí bakalářské práce doc. Mgr. et Mgr. Marcin Lukasz Filipowicz, Ph.D.

Anotace

Tato práce se zabývá ženskými cestopisy 19. století a počátku století 20., se zaměřením na cestopisnou tvorbu Anny Řehákové. Nejprve ukazuje důvody, které ženy přivedly k cestování. Poté se zaměřuje na dámské cestopisy, seznamuje čtenáře s jejich klasickou strukturou a tématy. Následně stručně představuje Annu Řehákovou, horlivou cestovatelku, spisovatelku a učitelku a její cestopisnou tvorbu. Hovoří o znacích děl této autorky, jejich hlavních tématech, o která se jako žena a Slovanka na cestách zajímala a o jejich rozdílnosti oproti dosavadním, tedy mužským cestopisům. K dokázání odlišnosti Řehákové tvorby od tvorby mužské slouží hlavní část práce, která ukazuje na konkrétních příkladech rozdíly mezi pohlavími v prezentaci velkých témat přelomu století - především v otázce slovanství a ženské emancipaci. K těmto motivům přibývá i autorčin pohled na přírodní zvláštnosti v cizích zemích a opět nechybí srovnání s mužskými autory, kteří navštívili tatáž místa, ale zaznamenali je odlišně. Práce si klade za cíl představit tuto konkrétní autorku ženské cestopisné tvorby přelomu 19. a 20. století a na základě srovnání hlavních motivů jejích děl s mužskými autory ukázat přínos ženských cestopisů a výjimečnost samotné Řehákové.

Klíčová slova

Anna Řeháková, ženské cestopisy, cestopis na přelomu 19. a 20. století

Bibliographical entry

LHOTKOVÁ, Lucie. *Travel journal of Anna Řeháková*. Hradec Králové, 2015. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Pedagogická fakulta. Katedra českého jazyka a literatury. Vedoucí bakalářské práce doc. Mgr. et Mgr. Marcin Lukasz Filipowicz, Ph.D.

Abstract

This work is about women's travel books of the 19th century and early 20th, focusing on Anna Řeháková's travelogues. First of all, it shows the reasons which led women to traveling. After that it focuses on women's magazines, introduces the readers with their classical structure and themes. Then briefly introduces Anna Řeháková, a passionate traveler, writer and teacher and her travelogues. Talks about the character of the author's work, their main topics on which she was as a woman interested in and their differences compared to previous, in that case men's travel books. To demonstrate the differences between Řeháková's work and the men's work serves the major part of this work, that shows specific examples of the gender differences in the presentation of major themes of the century - particular in question of Slavism and the emancipation of women. To these motives in increasing the author's view of natural curiosities in foreign countries and there is again the comparison with male writers who visited the same places but notes them differently. This work aims to introduce this particular female author of women's travelogues of the 19th and 20th centuries and based on a comparison of the main themes of her work with male authors to show the benefits of women's travelogues and the excellence of Řeháková.

Keywords

Anna Řeháková, women's travel books, travel book turn off 19th and 20th centuries

Obsah

1	Úvod	8
2	Počátky ženského cestování	10
2.1	Cestopisy psané ženami	11
3	Anna Řeháková	13
3.1	Osudová láska - cestování	14
4	Cestopisy	16
4.1	Znaky cestopisů Anny Řehákové	17
4.2	Ženská otázka	19
4.3	Myšlenka slovanské vzájemnosti	25
4.4	Hory, sopky a jejich zvláštnosti	32
5	Závěr	38
6	Seznam literatury	40
6.1	Primární literatura	40
6.2	Sekundární literatura	41

1 Úvod

V průběhu 19. století se v české společnosti začalo do popředí zájmů lidí dostávat cestování a to v rámci myšlenky slovanské vzájemnosti především do slovanských zemí. Tento cíl cesty souvisel i s národnostními problémy s Němci, které byly pro většinu Slovanů společné. Někteří z cestovatelů si zaznamenávali události a poznatky z daných lokalit – hlavně ze slovanského Balkánu, Ruska, ale i Itálie či Anglie. Byly to cestovní deníky, v nichž později tito lidé nacházeli materiál k případnému zveřejnění svých zkušeností, nejčastěji v podobě časopiseckých črt a článků, nebo knižních cestopisů. Ve druhé polovině 19. století se k mužským cestovatelům připojily i ženy, které též zatoužily po vlastním poznání cizích krajů, jejich památek, obyvatel a místních zvyků.

Kdysi byly ženy, toužící po cestování, terčem posměchu, někdy i urážek a o své touhy a uskutečnění svých plánů musely často bojovat s odmítavým postojem společnosti. Postupně se však v „Květech“, „Lumíru“, „Osvětě“ a dalších časopisech začala pod cestopisnými črtami a obrázky vedle známých jmen Jana Nerudy, Miloty Zdirady Poláka či Vítězslava Háška objevovat také ženská jména. Na pultech knihkupců se střídaly knihy o cizích zemích Karla Čapka a Emila Holuba s cestopisy Boženy Němcové a dalších autorek.

Úvodní část práce přináší pohled na dobu, kdy začaly cestovat a poznávat svět i ženy. Některé z nich následně psaly cestovní deníky a vydávaly články, i knihy. Novinky, které do cestopisné tvorby přinášely ženy – autorky, jsou tématem další části kapitoly. Následně je čtenář seznámen s první českou autorkou cestopisů, Annou Řehákovou a její spolucestovatelkou a zároveň sestrou Eliškou. Dozví se především o jejich cestách po Evropě a stručně i o spolkové činnosti obou sester a jejich učitelském povolání. Hlavnímu tématu práce se věnuje její závěrečný oddíl, kde jsou popsány obecné vlastnosti cestopisů Anny Řehákové a následně rozebrány z hlediska jejich hlavních témat – ženy na cestách, myšlenka slovanské vzájemnosti a zajímavosti o horách a sopkách, které na svých cestách Řeháková navštívila. Na základě těchto základních myšlenek Řehákové děl knihy porovnávám s mužskými autory, například Karlem Dominem, či Johannem Wolfgangem Goethem.

Cílem práce je poukázat na typické znaky cestopisné tvorby ženských autorek a následně tyto poznatky aplikovat na díla Anny Řehákové. Jelikož je tato autorka bohu-

žel pro většinu dnešních čtenářů zcela neznámá, jedním ze záměrů práce je i přiblížit její osobnost a nejoblíbenější náplň volného času – cestování, která dala vzniknout jejím dílům.

2 Počátky ženského cestování

Po dlouhou dobu se na cesty vydávali pouze muži, ať už za prací či obchodními záležitostmi. Někdy putovali, aniž by chtěli, kupříkladu když vojáci táhli do bojů s nepřitelem. Žena se na cestách objevila většinou jen z nutnosti, většinou kvůli stěhování do kláštera. Takto to probíhalo převážně v době středověku, na konci 18. století už se dcery a manželky dostaly z domu častěji, a dokonce za jiným účelem. Hlavně dívky a ženy ze šlechtických a zámožných rodin opouštěly domov za účelem poznání a zábavy.

K cestování žen a dívek často pomáhaly diplomatické cesty mužů. Jejich manželky a dcery je na nich mohly doprovázet a díky tomu se podívat do cizích krajů. Pro dámy to tedy většinou byla zábavná cesta za získáním informací o světě, jelikož tu neměly žádné pracovní povinnosti a často se dostaly do proslulých měst. Nejoblíbenějším cílem byla Paříž. Šlechtičny se setkávaly se svými příbuznými a známými i v dalších evropských městech, nejčastěji v Haagu, Frankfurtu, či Bruselu¹.

Ani v 19. století však nebylo běžné, aby prostý člověk jen tak cestoval. Když se navíc samostatnou cestovatelkou chtěla stát žena, musela si tuto možnost nejdříve vybojovat. Pánové, byť obyčejní muži z lidu, se totiž v případě dostatku finančních prostředků a nějakého cíle cesty mohli vydat do světa kdykoliv, aniž by se někdo podivil. Jakmile toto chtěla žena, většinou ji mnoho lidí odrazovalo, a odkazovalo na její společenskou funkci - být manželkou a matkou. Pro tu je typické zdržovat se doma a moc daleko se nevzdalovat.

Řeháková se ve své knize *Zašlé časy* také zmiňuje o cestování na počátku 19. století: „*Před šedesáti lety odvažoval se delší cesty toliko muž, a to ještě zřídka. Ženy a tím spíše dívky se nepouštěly z domova, leč jen výjimečně a v bezpečném doprovodu, aby snad jako nezkušení, nerozvážní tvorové nepropadly nástrahám dychtivosti po poznání, zálibě v dobrodružství, vzrušení mysli, čemuž všemu jest duše přístupnější za cestování nežli v suchopáru denního všedního života. Úzkoprsé, ujařmující heslo „To se pro ženskou nesluší“ mělo tehda ještě moc, proti níž nebylo odvolání.“*²

Pro české ženy, které neměly dostatek peněz na cestu do cizí země, byl možností

¹ LENDEROVÁ, Milena. Dámy na cestách. Cestovní deníky žen a dívek dlouhého 19. století. In: *Múzy na cestách*. s. 96

² ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Zašlé časy*. s. 181

okruh po zemích Čech a Moravy. Z Prahy byly díky Vojtovi Náprstkovi pořádány pravidelné výlety do různých krajů českých zemí - Jičínska, Plzeňska, nebo Šumavy.³ Stále oblíbenější školní výlety, které předznamenávaly blížící se prázdniny, se také masově rozšířily na konci 19. století.⁴

Některé ženy se vydávaly na cesty čistě samy, ale většinou to bylo tak, že je někdo doprovázel. U nemajetných to byl člen rodiny, u zámožnějších vychovatelka, či v pozdějším věku společnice. Tím byla cestovatelce poskytnuta alespoň nějaká podpora, bylo tu menší riziko pocitů samoty a ohrožení. Ty skutečně bohaté s sebou většinou braly i komornou, která se starala o jejich garderobu.⁵

Co se týče způsobů cesty, cestovatelky, stejně jako jejich mužští kolegové, často kombinovaly dopravní prostředky. Jako největší dobrodružství byla brána plavba na lodi. I pro dívky ze šlechtické rodiny, které se na loď dostaly častěji než prostý lid, to bylo něco mimořádného.⁶ S rozvojem železnic se zvýšilo cestování vlakem. Pro zámožné dívky byl pořad nejvíce vyhovující možností přepravy vlastní kočár, kde měly své soukromí a nemusely být pohromadě s nižšími vrstvami. Pro obyčejné lidi však železnice znamenaly neuvěřitelný pokrok a ulehčení nejen v každodenním životě, ale právě i v cestování, kde jim zajišťovaly rychlejší a pohodlnější přesun.

2.1 Cestopisy psané ženami

Nejvýraznějším znakem, který vypovídá o ženské autorce, je její postoj k samotnému dílu. Ženy píšící cestopisy většinou upouští od přílišné vědeckosti. Místo zdoluhavých popisů se do popředí dostává dějovost.⁷ Autorky berou cestu jako romantické dobrodružství, něco, co pro ně bylo dosud téměř nemožné. Nejspíš i díky tomu mají ženské cestopisy často románovou formu⁸, jsou plné zajímavých příběhů lidí a historek z dané zeměpisné oblasti. Do té doby měla většina cestopisů dokumentární ráz, který mohl být pro některé čtenáře díky množství odborných popisů obtížně čitelný. Samozřejmě se vědecká fakta objevují i v cestopisech psaných ženami, ale dává se přednost

³ LENDEROVÁ, Milena. Dámy na cestách. Cestovní deníky žen a dívek dlouhého 19. století. In: *Múzy na cestách*. s. 99

⁴ Tamtéž. s. 99

⁵ Tamtéž s. 100

⁶ Tamtéž s. 100

⁷ FILIPOWICZ, Marcin. *Paní Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy Terézie Vansové. Ženská verze ideologického cestopisu*. s. 107

⁸ Tamtéž. s. 107

spíše zábavným vyprávěním, osobním příhodám a etnografickým zajímavostem.

Autorky se nesoustředí pouze na sebe, jen na to, co se týká striktně jich, na své myšlenky a nápady. Naopak se často dostávají do dialogu s jinými lidmi, nechávají si od nich vyprávět místní příběhy, národní báchorky a pověsti. Soustředí se na své případné spolucestovatele a jejich zážitky, ale i na lidi, u kterých bydlí, či s nimi v určitém místě tráví čas. K větší dějovosti přispívá i vkládání různých drobných epizod, které nemají s cílem cesty nic společného, ale nějakým způsobem se vážou k navštívenému místu.⁹

Ženské cestopisy se od těch mužských liší převážně v tom, že se zabývají každodenní skutečností v určité zemi, nebo městě. Mužští cestovatelé většinou přinášeli pohled pouze na výjimečné události, jako byly například slavnosti, místo toho, aby podrobně popsali běžný život lidí. U žen, pro které cestování znamenalo novou zkušenost, se najde větší zaměření na to, co lze běžně vidět, co je typické pro danou zemi. Mnohem více se věnují popisu toho, co se každý večer děje na náměstích, jak se k sobě lidé chovají, jaké jsou tu mravní normy. To dokládá i kritický článek profesora Jindřicha Vodáka v časopise „Čas“, kde je Řehákové kniha *Z dalmatského jihu* srovnávána s dílem rakouského spisovatele Hermanna Bahra *Cesta po Dalmácii*: „...*Bahr je vedle ní zběžný a povrchní, pouhé šlechetné zakypění vedle pilného a usilovného studia. Proto, komu půjde o to, aby se o Dalmácii poučil, sáhne vždycky k Řehákové. Ta ho nejen důkladně provede všemi památnostmi krajinnými, dějinnými, stavitelskými, jež si pořádní turisté pořádně prohlížejí; nýbrž poví mu zvláštnosti dalmatského života a dalmatských potřeb, jež by snad jinak pominul.*“¹⁰ I rodilý Dalmatinec Fran Cvjetis uveřejnil v časopise „Slovanský přehled“ svůj názor: „...*Povahu dalmatského lidu a zvláště ženy dalmatské dovedla slečna Řeháková zachytiti správně a věrně. Některé podrobnosti jsou zajímavé i pro rodilého Dalmatince, zvláště ty, jež se týkají intimního života ženy dalmatské, neboť takové věci svěřuje jen žena ženě.*“¹¹

Jelikož je přelom 19. a 20. století časem ženské emancipace, je samozřejmé, že se ženy na cestách po různých krajích zajímaly i o tuto věc. Často se vyptávaly na rodinné i společenské postavení ženy v cizích zemích a důležité pro ně bylo vědět, jakého pokroku je dosaženo v otázce rovnoprávnosti pohlaví. Řeháková dokonce ve svých dí-

⁹ FILIPOWICZ, Marcin. *Paní Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy Terézie Vansové. Ženská verze ideologického cestopisu.* s. 107

¹⁰ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Zašlé časy.* s. 252

¹¹ Tamtéž. s. 253

lech někdy i převypráví příběh nějaké ženy, jejíž osud je spojen s daným místem. Nejčastěji jde o mučednice, umělkyně, nebo královny. Při pozorování obyčejných žen hodnotí autorky hlavně jejich mravy a úroveň vzdělání. Pokud se zmíní i o jejich vzhledu, většinou přihlédnou k těžké práci, již musí v některých částech světa ženy vykonávat a spíše je omlouvají, pokud to nejsou krasavice. I samy cestovatelky byly emancipované ženy, proto často podporovaly ženské hnutí a to právě i cestováním a psaním cestopisů, což bylo do této doby doménou mužů. Patřily mezi ně například Zdenka Braunerová, Anna Lauermannová-Mikschová, Pavla Moudrá, Dora Hanušová, Ludmila Šebestová¹², nebo Barbora Eliášová.

V cestopisech českých spisovatelek se často najdou sympatie s příslušníky jiných slovanských národů, hlavně Slovinci a Chorvaty. S nimi měl český národ společný problém - utlačování silnějšími národy. Řadě cestovatelek byla blízká myšlenka slovanské vzájemnosti, proto na svých cestách často vyhledávaly takové ubytování, aby jim je mohli nabídnout Slované, nebo se záměrně vyhýbaly městům s velkou koncentrací Němců.

Ženy komentují daleko více než muži kvalitu a čistotu dopravních prostředků, ubytování a jídlo. Díky tomu mohou informovat, eventuálně i varovat, budoucí návštěvníky těchto hotelů a restaurací. Ve srovnání s muži si více prohlíží obchody, ve kterých také ve větší míře nakupují, což se opět promítne do jejich děl.¹³

3 Anna Řeháková

Anna Řeháková přišla na svět 16.7.1850 v Praze. Stala se učitelkou, stejně jako její sestra Eliška a od roku 1874 obě působily na dívčí škole u sv. Tomáše na Malé Straně. Na tomto místě Anna zůstala přes 30 let.¹⁴ Díky tomu, že sama byla vlastenkou, vštěpovala tuto hodnotu i svým žačkám, kupříkladu již tím, že jim často vyprávěla o svých zážitcích z cestování a zdůrazňovala důležitost národní identity utlačovaných národů, jimiž byli především Slované.

V roce 1874 byla Řeháková přítomna založení Spolku pražských učitelek, který

¹² Ludmila Šebestová (1893 –1935) je známější pod pseudonymem Simonetta Buonaccini.

¹³ LENDEROVÁ, Milena. Dámy na cestách. Cestovní deníky žena a dívek dlouhého 19. století. In: *Múzy na cestách*. s. 102

¹⁴ V roce 1905 byla Anna Řeháková předčasně penzionována kvůli oční chorobě.

byl, poté co jej opustily německé učitelky, přejmenován na Spolek českých učitelek v Praze. Patřila také k zakládajícím členkám spolku pro ženská studia Minerva a již od roku 1865 docházela do Amerického klubu dam.¹⁵ K většímu prosazení a vzdělání žen přispěla tím, že pro tyto spolky připravovala přednášky. Našla tu mnoho přítelkyň – Vilmu a Bohuslavu Sokolovy, nebo Pavlu Škampovou – Maternovou. Mezi její nejbližší patřila herečka Otýlie Sklenářová - Malá, Eliška Krásnohorská, Terézie Nováková a Karolína Světlá. Tyto ženy jí pomáhaly s psaním a literárními záměry, i při zveřejňování prací v časopisech.

V období prázdnin a volna bylo nejoblíbenějším trávením času obou sester Řehákových cestování. První výlety po Čechách uskutečňovaly díky Americkému klubu dam. V tomto klubu měly ženy příležitost vzdělávat se v různých vědních oborech. To jim bylo umožněno díky množství přednášek, které tu byly pořádány odborníky z mnoha oblastí. Právě tento klub pro ženy znamenal také nové trávení volného času - turistiku. Nešlo jen o jednodenní vycházky po Praze a jejím okolí, ale i o několikadenní výlety do různých částí Čech, kterých se Řehákovy rády účastnily. Posléze se sestry vydávaly na samostatné túry po rodném kraji a později i na delší pobyty v cizině.

Řehákovy spolu strávily celý život, byly nejen sestrami, ale i spolubydlícími, kolegyněmi a spolucestovatelkami. O posledních chvílích své celoživotní společnice píše Anna v knize *Zašlé časy: „...po nečekaném vzplanutí ochabujících sil nadešel den poslední a nejdražší mně bytost na světě opustila mne navždy, umřevši tiše, trpělivě, moudře, jak tiše, trpělivě, moudře žila. Neproněsla stesku, odcházela odhodlaně.“*¹⁶ Z těchto slov můžeme vycítit hloubku citů, které obě ženy vázaly a jakou úctu Anna ke své sestře měla. Svou sestru přežila o více než 20 let. Zemřela 27.5.1937 v Praze, ve věku 87 let.

3.1 Osudová láska - cestování

Při svém nabitém programu, vyplněném výukou a působením v Americkém klubu dam, se Řehákovy nemohly dočkat prázdnin. Školní rok končil až 31. července, takže v největších teplech musely chodit do zaměstnání. Není divu, že po započetí volna,

¹⁵ Ve stejný rok – 1865 – byl Americký klub dam založen. Pro přijetí do klubu bylo potřeba doporučení některé významné členky. Tato možnost nebyla Řehákovým dopřána a tak odvážná Eliška šla přímo za Vojtou Náprstkem a o členství pro sebe a Annu ho požádala. Na sklonku roku 1865 byly obě přijaty.

¹⁶ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Zašlé časy*. s. 291

kteře trvalo pouze šest třednů, se rády vydaly mimo Prahu. V prvních letech učitelské dráhy se obě sestry shodly, že chtějí nejprve poznat svou vlast a teprve poté se vydají do ciziny.

Avšak v roce 1877, kdy již obě učily v Praze, svou dohodu porušily. Jejich bratr Karel, žijící v badenském městě Pforzheim, je na prázdniny pozval k sobě a své manželce. Mladé ženy se rozhodly přijmout jeho nabídku a koupily si okružní lístky II. třídy.¹⁷ Díky tomu se na cestě podívaly do německého Řezna a navštívily divadelní představení Fausta. Další zastávkou byl Stuttgart, kde se zúčastnily střelecké slavnosti. Poté konečně dorazily do bratrova domova Pforzheimu. Zde chodily na návštěvy k českým i německým známým a na různě dlouhé procházky po městě i okolí.

Po této první cestě následovala hubená léta. Řehákovy neměly dostatek úspor na cestování a to ani na žádnou delší cestu po Čechách. Konečně roku 1880 si našetřily dost, a spolu se svou přítelkyní Vilmou Sokolovou vyrazily na Šumavu. Zajímavostí na tomto pobytu bylo, že v hostinci, kde byly ubytované, narazily na Jaroslava Vrchlického s manželkou. Následně společně podnikli výlet po okolní krajině a básník dokonce každé z dam složil na památku básně.¹⁸

Roku 1884 se Řehákovy, podle vzoru Karolíny Světlé, rozhodly navštívit Podještědí. Na této cestě se Anna poprvé setkala tváří v tvář právě se slavnou spisovatelkou. Zatímco její sestra Eliška už se s ní znala ze Spolku českých učitelek v Praze, Anna se bála setkání, i když byla Karolína Světlá její zamilovanou autorkou. Při loučení jí však sama spisovatelka povzbudila k dalším návštěvám a to slovy: „*Byla jste až dosud ke mně zlá, neboť, ač jsem vás upřímně zvala, nenavštívila jste mne. Nebýti Ještědu, nebyla bych vás snad ještě poznala. Polepšete se a přijďte se na mne podívat, se mnou si pohovořit, až se opět všichni navrátíme do Prahy.*“¹⁹ Později Karolína Světlá pomáhala Anně v začátcích její tvorby a inspirovala ji k napsání jejích slovinských črt *Postojna a Dobrač* z roku 1886, i první cestopisné knihy *Na Slovinsku*, která vyšla v roce 1891. Z dostupných informací se tedy dá předpokládat, že již na počátku 80. let navštívila Anna Řeháková tuto jižní zemi.

V následujících letech Řehákovy trávily každé léto na cestách, výjimečně i jiné

¹⁷ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Zašlé časy*. s. 181

¹⁸ Tamtéž. s. 199-200

¹⁹ Tamtéž. s. 209

období – kupříkladu v cestopise *Z dalmatského jihu* Anna vypráví o Vánocích strávených v Dalmácii. Dostaly se společně do Rakouska, Německa, Švýcarska, Itálie, Slovinska, Dalmácie, Bosny, Hercegoviny, Francie, Belgie a Holandska. Nejvíce si zamilovaly slovanský jih, hlavně Slovinsko, které Anna zmiňuje v několika svých knihách a v roce 1891 mu věnovala celé dílo, jak je zmíněno výše. Je možné, že právě díky jejím slovanským črtám se mnozí Češi o této slovanské zemi, která jim jistě mohla být sympatická podobným osudem utlačovaných Slovanů, dozvěděli a začali sem jezdit.

Sestry na sebe strhávaly pozornost především tím, že cestovaly pouze ve dvojici, jako dvě samotné ženy bez mužského doprovodu. To v některých částech světa, hlavně v Itálii, kde byl silně zakořeněn patriarchát a z něho pramenící společenská omezení pro ženy, nebylo považováno za normální a proto na ně někdy bylo pohlíženo s podivem. I přes to, že jako samotným ženám jim hrozilo větší nebezpečí a ohrožení kriminalitou, nechtěli se nechat doprovázet mužem. Někdy dokonce jedna z nich podnikala i zcela osamocené výlety, což byla jen další záminka k pomluvám pro toho, kdo tento koníček u žen odsuzoval.

Jako zapálené učitelky a členky ženských spolků se stále sebevzdělávaly a zdokonalovaly, převážně v jazycích. Jelikož žily v dvojjazyčné zemi, uměly samozřejmě německy, ale i francouzsky, italsky, slovinsky, dalmatsky a anglicky, což Řeháková dokazuje ve svých cestopisech, v situacích, kdy mluví s místními lidmi, nebo s cestovateli z cizích zemí. Díky korespondenci se slovinským spisovatelem Ivanem Kunšičem bylo dokonce jedno z jejích děl, pojmenované *Povídky z cest* přeloženo do slovinštiny vydáno pod názvem *Povesti s potovanj* i na Slovinsku.²⁰

Poznatky z cest Řeháková promítla do svých cestopisů a povídek. Nejspíš se na jejím stylu psaní hodně podepsalo učitelské povolání, její díla nesou nejen zábavný, ale i výchovný a vzdělávací aspekt. Podle Mileny Secké je první českou autorkou cestopisů.

4 Cestopisy

Cestopisná díla Anny Řehákové lze rozdělit do dvou kategorií. První jsou krátké črty a obrázky uveřejňované v časopisech. Do tohoto druhu řadíme obrázky ze Slovin-

²⁰ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Zašlé časy*. s. 242

ska *Postojna a Dobrač*, uveřejněné v roce 1886 v „Příteli domoviny“²¹. I když sama autorka tato díla označuje za své prvotiny, již předtím poslala do týdeníku „Učitelská beseda“ cestopisné črty ze Šumavy a z Alp a v roce 1884 do „Ženských listů“ článek o rodišti slovinského romantického básníka France Prešerna²². Pravidelně přispívala do „Květů“²³ a do „Lumíra“. Poté, co roku 1896 založila Teréza Nováková „Ženský svět“, přispívala Řeháková i do tohoto časopisu.

Druhou kategorií jsou cestopisné knihy, které jsou obsáhlejší a neobsahují poznatky pouze z jednoho místa, ale Řeháková v nich navštěvují různé kouty určité země. Prvním knižním cestopisem bylo dílo *Na Slovinsku, cestopisné obrázky z Kraňska a Korutan*, následovaly knihy *Obrázky z Alp, cestopisné črty z Korutan a Tyrol, Italské silhouetty, Z dalmatského jihu a Na Sicílii*.

Některé prvky a motivy z cest a autorčiných autentických zkušeností, se objevují i v povídkách. Ty se často odehrávají mezi horaly, nebo dalmatskými námořníky.²⁴ Jde tedy o prostředí, které autorka díky svému cestování dobře zná. Mezi tato díla se řadí *Povídky z cest, Povídky z hor, Na horách, Tři dalmatské povídky*, nebo *Z různých končin*. Řehákové povídky mají nejen pobavit, ale nesou i výchovný aspekt. Nejvhodnějším příkladem této skutečnosti je povídka *Na zkušené*, která vyšla na pokračování v „Ženských listech“ v roce 1901. Vypráví se v ní o nástrahách, které mohou samostatně putující ženu potkat. Je tu zobrazen nejen pohled společnosti na takovou dámu, ale i myšlenky některých mužů, pro které je samotná turistka snadný cíl.²⁵

4.1 Znaky cestopisů Anny Řehákové

Ve svých cestopisech se autorka věnuje nejen pro cestopis typickému geografickému popisu přírody a historickým výkladům týkajícím se daného místa, ale i dalším motivům. Zajímavým tématem jejích cestopisů je utlačování jižních slovanských národů a to hlavně Slovinců, kteří zažívají nátlak ze strany Italů, Němců a Maďarů. Je samozřejmé, že právě tato situace je autorce blízká, protože ji jako příslušnice slovanského národa, který je ohrožován silnějšími Němci, dobře zná.

²¹ *Přítel domoviny. Časopis pro zábavu a poučení*. Vydavatelka Marie Reisová.

²² Tato črta se v roce 1891 stala jednou z kapitol díla *Na Slovinsku*, stejně jako další cestopisné obrázky a články, které do té doby vyšly časopisecky.

²³ Poprvé zde Řeháková uveřejnila cestopisnou črtu *Pod Triglavem* v roce 1887.

²⁴ *Lexikon české literatury*, díl 3, svazek II, P-Ř, s. 1382

²⁵ ŘEHÁKOVÁ, Anna. Na zkušené. In: *Ženské listy*. s. 191-194

Na první pohled můžeme poznat, že Řehákové cestopisy psala žena. Zajímá se totiž o ženskou otázku a mnohem více se věnuje postavení žen v místech, které navštívila. Protože sama vykonává učitelské povolání, často se soustředí právě na učitelky a ženy, které touží po vzdělání. Jde jí však nejen o vzdělávání dívek, ale i o přístup společnosti, zákonů a samozřejmě mužů k ženám. Také zde uvádí, že i na ně jako samostatné ženy – turistky, je pohlíženo s podivem a dalo by se říci s nechtím, obzvlášť v Itálii.

Řehákové cestopisy obsahují většinu prvků ženských cestopisů, která byla popsána výše. Popisuje své okolí, až na výjimky nijak zdlouhavě, takže popisy spíše podkreslují zbytek jejího vyprávění. Pro čtenáře jsou však nejvíce atraktivní etnografické poznatky, jimiž jsou její díla zasycena a která podávají svědectví o typickém chování lidí v určitých krajích a dokonce i chování cestovatelů z různých zemí a společenských vrstev. V cestopisech se nachází popisy dobového turistického oblečení, běžného oděvu místních obyvatel a jejich slavnostního kroje, nebo hostinců a hotelů, v nichž cestovatelky strávily nějakou dobu. V knize *Na Slovinsku* se čtenář dozvídá o povinné výbavě cestovatele podle Řehákové. „*Oblekly jsme pláště, vzaly závoje na obličej, by ostrý vzduch kůže nesprahl, daly na oči ochranné brejle, by zrak netrpěl příkrým světlem sněžných plání, o které se zde opírají bledé, jakoby choré paprsky sluneční.*“²⁶

V cestopisech se střídají identické příběhy lidí a popisy vnější reality, prolínají se geografické, historiografické, etnografické a botanické prvky. Řeháková přibližuje čtenářům místní přírodu, historii, život obyčejných lidí, jejich zvyky a sociálně národnostní problémy a občas provádí srovnání těchto států s českými zeměmi. Při psaní se pohybuje mezi dokumentárním záznamem, kdy podává věcné informace a uměleckou literaturou s beletristickými prvky. Odborné přírodní a dějinné popisy se prolínají s vyprávěním příběhů a národních pověstí dané lokality. Díky těmto skutečnostem můžeme říci, že její díla nesla vedle zábavného hlediska i vzdělávací a výchovný cíl, byla poučná a zároveň čtivá a poutavá. Vědeckost a objektivní pravdivost jejích knih dokládají i druhotné zdroje, o které se při vytváření děl opírala - většinou jsou to cestopisy a odborné knihy jiných autorů, které se vztahují k dané zeměpisné oblasti, kterou navštívila i Řeháková. Nejvíce je to vidět v cestopisech, týkajících se cesty do Itálie a na Sicílii, kde Řeháková často odkazuje na Goetheho a jeho „Italskou cestu“.

Některé části autorčiných cestopisů je možné vnímat jako povídkové vsuvky, je-

²⁶ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Slovinsku*. s. 138

likož stejné motivy, někdy i celé příběhy, se objevují i v jejich povídkových souborech. Právě tyto kapitoly umožňují čtenáři odreagovat se při četbě odborných poznatků. Díky tomu se tu střídají oddíly plné historiografických, geografických a přírodopisných faktů s odpočinkovými příběhy o typických problémech daného prostředí. V těchto historkách je často hlavní postavou žena či dítě a kapitola většinou nese nějaký mravní podtext nebo ponaučení.

Annou Řehákovou, spolu s její sestrou Eliškou, lze nazvat průkopnicemi české ženské turistiky. Svými knihami, které můžeme označit jako cestopisné průvodce, dokáže autorka čtenáře uchvátit a v myšlenkách dostat na místa, která ona sama prošla. Píše i o tradicích, na které se místních pečlivě vyptala a sama odpozorovala a které mohou potenciální návštěvníky těchto lokalit navnadit k návštěvě, či naopak varovat před nečekaným jednáním zdejších obyvatel, na které nemusí být cizinci zvyklí. Sepsáním svých zkušeností s cestováním, které byly veskrze pozitivní, se dá říci, že ovlivnila českou společnost a i ženy se poté více vydávaly na samostatné túry.

4.2 Ženská otázka

Jak již bylo řečeno výše, Anna Řeháková se velice zajímala a snažila o emancipaci žen, jejich vyšší vzdělávání a větší svobodu v rodinném, i společenském životě. V Čechách to zajišťovala působením na své žáčky a jejich výchovou k samostatnosti a nezávislosti, i vlasteneckou a emancipační činností v ženských spolcích, kde připravovala přednášky. Této problematice se však věnovala i na cestách po různých zemích, kde se zajímala o postavení žen v daném společenském uspořádání a jejich možnosti ohledně samostatného rozhodování a uskutečňování touhy po vzdělání. Jejimi zdroji byly nejčastěji rozhovory s místními dívkami a dámami.

Při cestování se Řeháková setkala s několika problémy, které stály ženám v cestě při jejich snahách o změnu ve společnosti. V Itálii zjistila, že školní vyučování pro dívky je příliš krátké a obsahově nedostatečné. V cestopisech *Italské silhouetty* a *Na Sicilii*²⁷ popisuje situaci na Apeninském poloostrově. Jelikož tu Arabové měli dlouhou dobu vliv, některé z jejich tradic přetrvaly do dnešních let a to především právě v chování k ženám. Od malička nemohou dívky samy z domu, jsou tu zavřeny spolu se svou mat-

²⁷ V obou dílech se objevují kapitoly s úplně stejným textem týkajícím se ženské otázky – v *Italských silhouettách* kapitola Při Salernském zálivu, v cestopise *Na Sicilii* oddíl Několik slov o výchově jihoitalských žen.

kou. Děvčata jsou vzdělávána pouze do desátého roku života a to často v kláštřech. „*Chovanky kromě trochu čtení a psaní učí se jen ženským ručním pracím, namnoze velmi úmorným... Učí-li se cizím jazykům, osvojí si je hlavně jen theoreticky; konverzace dbá se jen málo, četby vůbec se nehledí.*“²⁸ Svobodu a právo rozhodnout se samostatně, nemají ženy v Itálii ani v rodině. Od dětství, až do té doby, než se vdají, o jejich osudu rozhoduje otec, po svatbě manžel. Smutné je, že si nevybírají svého budoucího manžela samy – to obstarává právě otec, ani do manželství nevstupují s radostí. Jelikož se ženy v Itálii často navštěvují a řeší své osobní problémy i před dětmi, většinou každá nevěsta při vstupu do manželského stavu počítá s mužovou nevěrou.

I muži se na svých cestách zajímali o ženy, ale daleko více, než o jejich mravní rozvoj a vědomosti jim šlo o vzhled dam. To můžeme vidět v cestopise Miloty Zdirada Poláka *Cesta do Itálie* z počátku 19. století. Italským ženám věnuje celou jednu kapitolu, ve které hodnotí především právě vzhled dívek. „*Ohnivě, velké, zamyšlené oči, přemilá bledost a kadeřavé... vlasy, hrdě se dmoucí tílka...jsou hlavním jejich významem.*“²⁹ Vedle jejich vzezření si všímá i špatných vlastností místních dam. „*...hlavní chyba, jež se ženstvu zdejšímu předhazuje, jest zahálka...Veliká, neodpuštěná chyba se jim vytýká, totiž nečistota.*“³⁰ A od hygieny se opět dostáváme k zevnějšku: „*Mladé lazarony ošklivení působí, na staré nemožné se dívat.*“³¹ O sto let později byl mužský zájem o ženy, které potkali na cestách, omezen stále primárně na vzhled, jak je poznat z cestopisné črty Jana Havlasy - *Singapur*, uveřejněné v roce 1919 ve „Světozoru“: „*Hindky... nesouce na hlavách náklady... nadzvedající přehoz, s hlavy splývající ladným obtočením a odhalující veliká, ale pružná, čistá a nakypřelá, nikoli svislá ňadra... Omalované, jakoby omítkou oházené obličejí... Japonek... i pokleslé, vyvržené a hnusné bělošky.*“³²

Řeháková se ve svých dílech také dotkla zjevu žen, ale, jak již bylo řečeno, jako ženská autorka spíše omlouvala jejich mnohdy strhaný vzhled, zapříčiněný těžkou prací. To najdeme v kapitole *Na Capri* v knize *Italské silhouetty*. Protože kvůli chudobě muži často odjíždí za prací do ciziny, většina těžké práce na ostrově Capri zbude na ženy. „*Často potkáme dívčiny, nesoucí po starém zvyku na hlavě i těžké koše s kamením...*

²⁸ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Italské silhouetty*. s. 145-146

²⁹ POLÁK, Milota Zdirad. *Cesta do Itálie*. s. 235

³⁰ Tamtéž. s. 233-234

³¹ Tamtéž. s. 234

³² HAVLASA, Jan. *Singapur*. In: *Světozor*. s. 7

služba to psí a výdělek bídný... což divu, že svěžest divčí brzy oprchá, ač jsou caperské holčiny v prvním svém rozkvětu pyšnými, ano dokonalými kráskami, jakých najde se málo v Itálii.“³³ Jednou z pravděpodobných příčin nevalného vzezření dívek je podle Řehákové to, že muži na Capri nic nenosí, mají stále prázdné ruce, zatímco ženy vláčí těžké věci. I když jsou manželé a bratři doma, je pro ně nošení čehokoliv ponižující. V cestopisech psaných muži takové zmínky o zdejších mravech a chování většinou nenajdeme. Autoři sice hodnotí vzhled žen, ale jejich běžný život je nezajímá. Až turistiky a autorky cestopisů přinesly nový pohled na ženy v různých koutech světa a pátraly také po příčinách jejich těžkého života, s nimiž často souvisí právě i špatný zjev.

Když Řeháková pobývala v Dalmácii, poznala těžký život žen námořníků, které musí po většinu roku samy zaopatřovat nejen rodinu a domácnost, ale také práci na polích a vinicích. Není možné, aby si odpočinuly a to dokonce ani v těhotenství, či při porodu a v šestinedělí. O tom autorce vyprávěla gospa Marija, u které spolu se sestrou v Dalmácii bydlely: *„...před rokem za Dobrotou u silnice v příkopě porodila hošíka Černohorka, jdoucí na trh do Kotoru s rancem zelí. Opatřila dítě, jak to právě šlo, a pak naložila pytel zase na záda. Za hodinu na to prodávala již v městě svůj náklad.*“³⁴ Není proto divu, že ženy v Dalmácii jsou už jako mladé velice ztrhané. Na tomto příkladu můžeme vidět, jak se cestovatelům vyplatí stýkat se s místními a nechat si od nich vyprávět události z okolí. Člověk se tím dozví mnoho zajímavých informací, které by mu pouhým pozorováním zůstaly utajeny, v případě mužů je neinformovanost v oblasti těhotenství a dalších typicky ženských záležitostech ještě pravděpodobnější.

Při rozhovorech s místními a pozorování jednání Dalmatinců byla Řeháková rozhořčena nad tím, jak se někteří muži ke svým ženám chovají. V cestopise podává doklady toho, že ani když je muž doma, většinou se nesnaží své ženě ulevit. Jelikož má jižní Evropa blízko k Turecku, kde jsou orientální mravy a špatné chování k ženám běžné, začínají být podle Řehákové normou i zde, a to proto, že dalmatští muži se s nimi na svých obchodních cestách často setkávají a berou si je jako vzor. Podle autorčina popisu je v Dalmácii považováno za normální, že žena chodí několik metrů za svým mužem, že muž má volné ruce, zatímco žena tahá pytle plné brambor, nebo náklad dřeva. Takové chování je na jihu téměř všude, Albánky, sousedky Dalmatinek, se mohou z područí otců a manželů vymanit jedině tak, že se stanou virženami – pannami, které se vzdáním

³³ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Italské silhouetty*. s. 118

³⁴ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Z dalmatského jihu*. s. 19

mateřství stanou bojovnicemi a v případě napadení nepřítelem jsou povinny stát mužům bok po boku a spolu s nimi bránit zemi.³⁵ Pro námořníky je prý typické, že muž na moři není nikým hlídán, může si dělat co chce. Od své ženy však požadují, aby jim byla věrná a obdivovala je, zatímco sami si s věrností hlavu nelámou. Následky pak nesou jejich manželky a děti: „*Muži, táhnouce světem, bouří nezřídka pustě na etapních zastávkách v přístavních městech a zanášejí domů zlou, osudnou výsluhou nemoce, neblahé nejen pro ně, ale i pro rodinu. A tak najdeš v přímoří, ať je to Itálie, ať Istrie nebo Dalmacie, všude neduživé děti.*“³⁶

Je zajímavé, že někteří mužští autoři berou nesvobodu žen a jejich podřadné postavení vůči mužům jako něco pozitivního, něco, co je pro ženu téměř výsada, které by si měla vážit. Alespoň něco podobného tvrdí Karel Čapek ještě v roce 1930 v cestopise *Výlet do Španěl*: „*Španělka je strážena jako poklad; po klekání nepotkáte děvče na ulici... každý mužský člen rodiny... má právo a povinnost bdít takříkajíc s mečem v ruce nad panenskou ctí svých sester, sestřenek a ostatních příbuzných... je v tom veliká úcta k zvláštnímu důstojenství ženy.*“³⁷ Je zvláštní, že tato slova vychází právě od Čapka, který coby Pátečník udržoval kontakt s Tomášem Garriguem Masarykem, jenž práva žen a jejich svobodu obhajoval, jak se můžeme dočíst v knize Harolda Gordona Skillinga *T.G. Masaryk proti proudu*. Masaryk od konce 19. století, především díky vlivu své manželky a poznání demokratické americké společnosti³⁸, požadoval změnu i ve společnosti české a v rámci její proměny považoval za důležitý také nový pohled na ženy, které měly stejně jako muži mít možnost svobodného rozhodování, stejné podmínky a plat v zaměstnání, stejnou šanci na vzdělání a účast v politice. Po 1. světové válce, kdy se stal prvním československým prezidentem se jeho požadavky v oblasti ženské otázky částečně vyplnily. Ženy získaly volební právo, mohly studovat medicínu, filosofii a další do té doby „mužské“ obory, také se zvýšil počet členek politických stran, především v Československé straně socialistické. Jeho kontroverznější názory, týkající se manželství a sexu, kdy například odmítal rozvod, či antikoncepci, se ve společnosti v plné šíři neuplatnily, nemanželské děti i rozvrácené rodiny tu byly stále. Proto je tak zvláštní, že Čapkův *Výlet do Španěl*, který byl vydaný v roce 1930, tedy v době, kdy by se již česká společnost měla v názorech na postavení žen lišit od předválečného pohledu, obsahuje

³⁵ O těchto bojovnicích vypráví kapitola *Virženy* v díle *Z dalmatského jihu*, s. 55-59.

³⁶ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Z dalmatského jihu*. s. 33

³⁷ ČAPEK, Karel. *Výlet do Španěl*. s. 32

³⁸ Masaryk podnikl roku 1893 cestu do Ohia, kde ženy mohly chodit na univerzity a v některých amerických státech měly dokonce i volební právo.

výše zmíněné myšlenky o španělských ženách. Zvláště proto, že Čapek byl Masarykovým blízkým spolupracovníkem a tudíž se dá předpokládat, že se s jeho názory ve velké míře ztotožňoval. Avšak ženské autorky, včetně Řehákové, díky rozhovorům se ženami z jiných zemí, kterých se nejruznější omezení týkají, ve svých dílech dokazují nespokojenost dam s tímto společenským uspořádáním.

Aby však společnost vnímala ženy jinak než dosud, musely se o to postarat právě ony samy. Emancipační snahy většinou vycházely od vzdělaných, inteligentních žen. Stejně jako v Čechách, i v Itálii jimi byly často učitelky. Díky nim postupně vznikaly školy určené pro žáčky a stoupal počet vzdělaných dívek. Jak píše Řeháková, v Itálii bylo zájemkyním od roku 1877 umožněno vysoké vzdělání a v roce 1891 bylo založeno i státní dívčí gymnázium.³⁹ Na Sicílii byla situace se školstvím horší. Teprve v roce 1878 byl vydán zákon o povinné školní docházce.⁴⁰ Ani to však k větší vzdělanosti příliš nepomohlo. „*Roku 1891 poznává se z čítání lidového, že na jihu Itálie ani polovice lidu neumí ještě čísti a psáti, ano, že v některých sicilských vnitrozemských provinciích vyznají se v těchto elementárních vědomostech jen 34 procenta mužského a 24 procenta ženského obyvatelstva.*“⁴¹ K emancipačnímu hnutí se přidávali hlavně ženy z nižších vrstev, na nichž většinou leželo nejvíce povinností vůči rodině – musely se starat o děti, domácnost a ještě chodit do práce. Díky nim byl dokonce prosazen zákon na ochranu dělnic a dětí.⁴²

Vraťme se ještě ke školství a učitelkám. Jelikož sama Řeháková vykonávala toto povolání, samozřejmě ji zajímalo i postavení těchto žen. Překvapilo ji, že se v Itálii v hojném počtu vdávají, zatímco v Rakousku - Uhersku nemohla být učitelka vdaná z toho důvodu, aby se mohla plně věnovat své profesi a dětem. Následně zjistila, že se italské učitelky hrnou do svatby hlavně kvůli tomu, aby získaly alespoň trochu svobody. Jinak jsou totiž hlídány na každém kroku, nesmí se ničím provinít vůči zdejšími mrávkám. Což tu znamená téměř vše: „*Považme jen, že jest ubohé zakázána přísným řádem italské slušnosti i každá procházka, že jest jí zakázán každý výlet, i když jej podniká společně s kolegyní.*“⁴³ Jak je uvedeno výše, se školstvím na Sicílii je to velice špatné, do škol chodí málo dětí a většina obyvatelstva je nevzdělaná. Řehákovou však ještě více

³⁹ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Italské silhouetty*. s. 155

⁴⁰ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Sicílii*. s. 106

⁴¹ Tamtéž. s. 106

⁴² ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Italské silhouetty*. s. 152

⁴³ Tamtéž. s. 149

než špatné podmínky pro učení a nedostatek pomůcek šokovaly učitelské platy: „*Služba velice skromná nevyplácí se často celý rok a pak ještě žádá obec, aby poskytl jí učitel slevu, chce-li, aby mu byl celý obnos hotově vysázen. A ten, doháněn bídou, dluhy, svoluje.*“⁴⁴ Za těchto okolností se nelze divit, že většina lidí na Sicílii byla na přelomu 19. a 20. století negramotná. Navíc dlouhou dobu vzdělání dosahovali jen bohatí, a tak pastevci a rolníci nechápali, proč by najednou měly do školy chodit i jejich děti, když při práci na poli vlastně psát ani číst nepotřebují. Se situací ohledně platu a celkovému zacházení s učiteli je zvláštní, že učitelské povolání byl vůbec někdo ochoten vykonávat.

V Itálii to nemají lehké ani turistky, Italové ve své svázanosti a tradičnosti neradi vidí jakékoliv ženy chodit bez mužského doprovodu. I samy Řehákovy prý byly v lékárně jednoho navštíveného města podrobeny klepům místních, a to právě kvůli jejich samostatně podnikaným výletům po italských krajinách.⁴⁵ Na Sicílii, konkrétně v Paerlmu, kde večer, již za tmy, sestupovaly z hory Monte Pellegrina, byla vrátka, která uzavírají přístup k hoře, zamčená. Po chvílce volání jim přišel otevřít strážce a ženy se tu opět setkaly s nepochopením „*Dívá se na nás udiveně. Čtete mu na očích: Dámy tak pozdě mimo dům, to' prazvláštní !*“⁴⁶ Proti turistkám někdy vystupovali i autoři cestopisů, lidé, kteří sami cestovali a zcela jistě by se nechtěli svého koníčku, někdy i náplně života, vzdát. Můžeme překvapivě opět jmenovat Karla Čapka, který ve svém díle „*Italské listy*“ sice otevřeně nevystupuje proti turistkám, ale opět negativně hodnotí jejich vzhled a uvádí: „...*ženské turistky jsou obyčejně skvrnité a nepěkné, příliš plecité.*“⁴⁷

Na Slovinsku oproti Itálii Řehákovy téměř neměly problém s reakcemi okolí na cestovatelky, které vyrazily na cesty bez muže. Dokonce se tu setkaly se ženami, které cestovaly naprosto samy, bez jakéhokoliv doprovodu. S jednou takovou zapálenou turistkou se autorka setkala ve Svatém Vigilu, v jídelně hotelu, ve kterém byly ubytovány: „*Šťastná náhoda uvelebila nás vedle Berlínačky, staré dámy... Naše společnice jevila se každým slovem velice intelligentní, vzdělanou a zkušenou osobou a prokázala se vzdor svým 61 letům turistkou neobyčejné svěžesti, veselosti a vytrvalosti. Nedbaje svého stáří cestuje sama rok co rok po Evropě. Francie, Itálie, Anglie, Švýcarsy, Německo, Ra-*

⁴⁴ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Sicílii..* s. 106

⁴⁵ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Italské silhouetty.* s. 150

⁴⁶ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Sicílii.* s. 138

⁴⁷ ČAPEK, Karel. *Italské listy.* s. 45

kousko, Rusko jsou jí dobře známy.“⁴⁸ S touto aktivní stařenkou následně vyrazily Řehákovy na celodenní výlety po okolí.

Na závěr kapitoly můžeme tedy říci, že Anna Řeháková se snaží poznat rodinný a společenský život v cizích zemích, s důrazem na ženskou otázku a emancipaci. Na rozdíl od mužských autorů, které zajímá hlavně vzhled dam, Řeháková se chce dostat do hloubky problému a zjistit příčinu jejich těžkého života. Podle jejích cestopisů se na začátku 20. století úspěšně rozšířilo ženské emancipační hnutí v Itálii a na Sicílii a změnil se i pohled na vzdělávání dívek, které dostaly lepší možnost získání vědomostí díky většímu množství dívčích škol. Samozřejmě ne každý se s touhou žen po svobodě vyrovnal a tak i na Řehákovy jako na samostatné turistky bylo někdy pohlíženo s despektem, zvláště ze strany konzervativních Italů. Řeháková si na svých cestách všímá vztahů mezi muži a ženami a své dojmy a názory zprostředkovává čtenáři, nelze je však považovat za jasně daná pravidla chování všech lidí v určité zemi. Autorka poznala jen zlomek zdejších obyvatel, navíc je její pohled nejspíš ovlivněn příslušností k ženskému pohlaví, jako feministka možná vyhledávala a zaznamenávala na svých cestách hlavně ty situace, ve kterých by mohla vyjádřit svůj názor ohledně mužů.

4.3 Myšlenka slovanské vzájemnosti

Jak již bylo řečeno, v druhé polovině 19. a na počátku 20. století měli Slované velké problémy se stále aktivnějšími a expandujícími Němci a s jejich snahou o germanizaci neněmeckého obyvatelstva, včetně českého. Jak píše Kristina Kaiserová a Jiří Rak v úvodu ke sborníku *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848-1914*, k třenicím mezi Čechy a Němci, žijícími v českých zemích, docházelo již v roce 1848, ačkoliv tyto dva národy v dosažení národnostních, státoprávních a sociálních požadavků nejprve postupovaly společně. Postupně se však vztahy mezi nimi zhoršily. Hlavním sporem mezi národy byla historická česká státnost, kterou Němci popírali, zatímco Češi se na ni odvolávali⁴⁹ a touha Němců po začlenění českých zemí do německé národně politické jednoty⁵⁰, což zase odmítali Češi. V 80. letech v Čechách navíc nastoupila mladší a radikálnější generace německých liberálů. Ta nebyla spokojena s ústupky vídeňské vlády české politické reprezentaci, která se po ukončení pasivní rezistence, trvající více než

⁴⁸ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Obrázky z Alp*. s. 37

⁴⁹ KAISEROVÁ, Kristina a RAK, Jiří. Úvod. In: *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848-1914*. s. 12

⁵⁰ Tamtéž. s. 12-13

deset let, vrátila do říšské politiky a opět se snažila dosáhnout splnění českých národních požadavků. Podle Jana Křena byly tyto ústupky, plněné Čechům na úkor německého národa, důvodem, proč se Němci mladoliberálové přestali identifikovat s monarchií a začal mezi nimi ve velké míře sílit nacionalismus.⁵¹ Vyhrocené německo-slovanské vztahy a národnostní konflikty, způsobené právě nacionalismem, byly jednou z příčin zániku habsburské monarchie, jak dokládá ve svém díle *Češi v habsburské říši a v Evropě 1848 - 1914* Jiří Kořalka.

Německou hrozbu si uvědomovali i slovanští spisovatelé, kteří již v první polovině 19. století vystoupili s myšlenkou slovanské vzájemnosti. Jejím významným představitelem byl Ján Kollár, který se při studijním pobytu v Jeně zúčastnil oslav třístého výročí reformace, kde si všiml velkého nadšení německých studentů pro sjednocení všech Němců. Pangermanistické tendence ho podle Rudy Brtáňa, jenž sepsal Kollárův životopis, znepokojily: „...videl snahy a túžby po slobode a zjednotení, ale zároveň ako Slovan aj vetril nebezpečenstvo pangermánskej rozpínavosti a odnárodňovacích výbojov na východ.“⁵² Nejspíš po zjištění toho, jak vážně berou Němci vlastenectví se snažil prosadit myšlenku o spojení „slovanských bratrů“.⁵³ Silné slovanství můžeme vidět i v Kollárově díle *Cestopis obsahující cestu do Horní Itálie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko se zvláštním ohledem na slavjanské živly r. 1841 konanou*. V Itálii chtěl najít slovanské kořeny, něco, co by dokazovalo, že italské území je původně slovanským prostorem. Italy tedy nepovažoval za nepřátele Slovanů, ale zato k Němcům měl špatný vztah, jak píše Zlatko Klátik v knize *Vývin slovenského cestopisu*: „Slovanská myšlienka v cestopise sa rozlične prejavuje v prostrediach, ktorými Kollár-cestovateľ prechádza: uznanlivo, s citovým zaujetím i kriticky v slovanskom živle, so sympatiemi k Talianom jako potomkom „Vlachoslávov“, odmerane i zatrpknuto v Bavorsku pre prikoría, ktoré Germáni sposobili slovanským národom.“⁵⁴

Řeháková, která svá díla tvoří o několik desítek let později než Kollár, už pojímá myšlenku slovanské vzájemnosti trochu jinak. V cestopisech se více zajímá o slovanské obyvatelstvo jihu, které je ohrožováno nejen Němci a Maďary, ale právě i Italy. Na počátku 20. století dosahují národnostní problémy vrcholu, silnější národy utlačují ty slo-

⁵¹ KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství*. s. 229

⁵² BRTÁŇ, Rudo. *Ján Kollár: Básnik a Slovan*. s. 17

⁵³ Nejznámějším dílem Jána Kollára je *Slávy dcera*, která představuje jeho pojetí slovanské vzájemnosti a soudržnosti.

⁵⁴ KLÁTIK, Zlatko. *Vývin slovenského cestopisu*. s. 94

vanské ve všech oblastech života – v obchodě, školství, náboženství a dalších sférách. Na to Řeháková upozorňuje svými díly. Někteří lidé z Čech si možná ani neuvědomovali, jak hodně se Němci rozpínají, jiní možná netušili, že to samé provozují v jižní Evropě i Italové. Knihy tedy mohly pomoci v tom smyslu, že Češi zjistili, že nedochází k utlačování národa jen u nás a mohly je podnítit k většímu zájmu o toto téma.

V knize *Na Slovinsku* Řeháková píše, že na slovanském jihu, který byl součástí Rakouska-Uherska, měli hlavní slovo Němci a Slovinci neměli příliš možností k obraně svého národa a jazyka. Autorka v díle vyjadřuje svůj smutek nad tím, že většina Korutan, které v tu dobu ještě patřily ke Slovinsku, už je ryze německá: „*Ba v širých končinách severo-korutanských němectví tak vědomě, domácně a pánovitě si vede, že povrchnímu slávskému cestovateli už ani nepřipadá, že nalézá se v někdejší domovině Slovinců.*“⁵⁵

Jelikož v díle *Obrázky z Alp* se spisovatelka stále pohybuje v blízkosti Slovinska, i v této knize jsou hlavním tématem národnostní boje Slovanů a Němců. Hned v první kapitole autorka vysvětluje, odkud se nadměrný německý vliv vzal. Od 7. století původně slovanští Korutanci bojovali se silnějším bavorským sousedem. „...byli (Bavoři) nebezpečnými susedy Korutancův, ubírajíce slávskému tomu kmeni půdy a jazyka, tož samostatnosti, v čemž jim bylo dobrým pomocníkem kněžstvo západní, jež rozšiřovalo spolu s vírou německou řeč.“⁵⁶ Důkazem, že němčina v Korutanech vítězí, je hlavně to, že všude lze vidět pouze německé nápisy a samotné slovinské jméno této oblasti, Koroska, už cizinci téměř neznají. I první dědina, kterou Řeháková při pobytu v Alpách navštíví - Toblach, je označována německy, i když její původní jméno z němčiny nepochází. „*Toblach sám toho dokladem. Uvádí se v starých listinách již r. 828., a sice jakožto Duplago, kteréžto slovo má míti svůj původ v slovanském dublja.*“⁵⁷

Samotní obyvatelé Slovinska jsou však evidentně s německou nadvládou nad nimi spokojeni a nevdají jim. O tom svědčí zkušenost autorky z jedné alpské vesnice: „*Zašla jsem si v neděli na kázání, kdy lid přijde do kostela i z nejodlehlejších samot a dědin i několik hodin vzdálených. Horalé seděli netečně; bylo viděti na jich tváři, že slovo Páně jest jim nesrozumitelným – mrtvým zvukem. Po kostele... dala jsem na jevo svou nevoli nad tím, že káže se lidu jazykem cizím. Jen nějaký stařeček... držel se mnou;*

⁵⁵ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Slovinsku*. s. 133

⁵⁶ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Obrázky z Alp*. s. 8

⁵⁷ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Obrázky z Alp*. s. 9

ti ostatní nenamítali ničeho proti němčině.“⁵⁸ I netečnost obyvatel je tedy nejspíš jedním z důvodů rozmáhání německého jazyka. Pryč je odvaha Tyrolanů z povstání roku 1809, jak o něm vypráví Řeháková: „I vypuklo pamětné to povstání tyrolské, o jehož odvaze šla zvěst celou Evropou. S obdivem pohlíženo na prosté horaly, již zapudili spojence Bavorův a nepřátely Rakouska, vševítězné pluky napoleonské, ze svých údolí.“⁵⁹ O tomto povstání dokonce pojednává i divadelní hra s názvem *Andreas Hofer*⁶⁰, na kterou si autorka zašla při svém pobytu na Slovinsku.

V jiném městě, Cojna Noč, kde již není slovinština téměř slyšet a nenachází se tu ani jeden neněmecký nápis, před lety při mši zkusili zdejší Slované zazpívat v kostele rakouskou hymnu slovincky. Reakcí Němců bylo zděšení a stížnosti: „*Ten dravý vzkřek znemravnělé německé žurnalistiky ! Ubozí občané (cojnočtí). Nejvěrnější z poddaných, div nepřišli do vyšetřování pro velezrádu.*“⁶¹ Ani školství nedává Slovincům příliší možností k použití mateřštiny. V Korutanech jsou jen dvě školy, kde se děti učí slovincky, jinak všude německy. Ale i ty dvě „bílé holubice“ dětem dávají vysvědčení psané německy. Rodiče tedy znají prospěch dětí jen díky arabským číslicím, které jsou všude stejné.

Eventuální šancí na zastavení germánské a románské rozpínavosti mohla být právě myšlenka slovanské vzájemnosti. Slovinci se musí bránit nejen Němcům, ale i Italům a Maďarům. Všechny tyto národy jsou totiž sousedy Slovinska a snaží se zdejší slovanské obyvatelstvo a jeho řeč potírat. Není tedy divu, že jakmile se v Gorensku⁶² objevily Řehákovy – Češky, začali je místní lidé vítat a přátelsky je hostit. „*Tak jak je Slovinec z lidu proti cizí národnosti odpudivý, odmítavý, uzavřený, jest přátelský, sdílný, otevřený, přívětivý, ochotný proti tomu, kdož mluví jeho řečí nebo řečí jeho mluvě přibuznou.*“⁶³ Je tedy možné, že Slovinci věřili, že pokud se budou k neslovanským národům chovat odměřeně a nepřátelsky, mohli by se jim „kolonizátoři“ z těchto zemí vyhýbat. Avšak vzhledem k tomu, že v celém Slovinsku existovala v 90. letech 19. století pouze jediná slovinštiná škola, jinak byly všechny německé, přišel tento krok nejspíš pozdě.

⁵⁸ Tamtéž. s. 81

⁵⁹ Tamtéž. s. 88

⁶⁰ Andreas Hofer byl jedním z hrdinných účastníků povstání.

⁶¹ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Obrázky z Alp*. s. 155

⁶² Gorensko je slovinštiná výraz pro Kraňsko, do roku 1918 patřilo Rakousku-Uhersku, poté přešlo pod Slovinsko.

⁶³ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Slovinsku*. s. 8

V rámci myšlenky slovanské vzájemnosti se Řehákovy vydaly do rodiště slovinského básníka Františka Prešérna.⁶⁴ Jak již bylo řečeno, Slované, především Češi budou v tomto kraji vždy vítanou návštěvou. Důkazem jsou i slova samotného Prešérna: „*Kdyby odumřel národ slovinský, vzešla by na jeho mrtvém srdci květina, z jejíchž listův by zářila slova: láska k českému národu.*“⁶⁵ Podle těchto slov můžeme poznat, že v Čechách nejspíš existoval okruh lidí, kteří se zajímali o slovinskou situaci a zřejmě i udržovali s místními umělci a vlastenci nějaký kontakt. Dobré česko-slovinské vztahy vyjadřuje Řeháková přáním: „*Nezhyň, ty dobrý korutanský lide, v dravých vlnách germanství, ale vznikni k národnímu uvědomělému životu na potěchu a radost všech svých slovinských krajanův i svého pobratima – Čecha.*“⁶⁶

Řeháková podrobuje svému bystrému zraku i místní folklór a zvyky. Kniha *Obrázky z Alp* je největším zdrojem k poznání slovinských tradic a lidového umění. Autorka se v jedné malé vesničce účastnila oslav posvícení. Všichni lidé oblečení v národních krojích se shromáždili pod lipou na náměstí a Řeháková se nemohla zdržet popisu jejich kroje: „*Běloskvoucí košilka s nadouvanými rukávci a bohatým u rukou krajkovým pojí se pěkně k vyšňořené šněrovačce s širokým okružím. Pestrý barevný šátek v trojhran složený... Zpod velice krátké a široké... svrchní kytlice různé barvy, a červeného, bílého nebo zeleného lemování vykukávají načechrané, sněhobílé sukynky...*“⁶⁷ Právě chudí lidé, nejčastěji vesničané, jsou nositeli tradic a zvyků, ti, kdo stále nosí kroj, stejně jako tomu bylo u nás a v dalších zemích. Milota Zdirad Polák ve své *Cestě do Itálie* píše o národním oděvu podobně: „*Jdeme-li dále z hlavního města do kraje, o velmi pěkném oděvu neápolských obyvatelů venka se přesvědčíme .V neděli a ve svátek selské dívky spatřiti musíme, které téměř v každém kraji jinak se odívají.*“⁶⁸

Dále Řeháková popisuje tradiční průběh slovinského zasnoubení a svatby. Při té jsou také zachovávány určité zvyky, za nejdůležitější je považován ten, který je provedený před vstupem novomanželů do domu. „*Než mladá žena překročí práh, ukrojí pořádný kus z bochníku, zastrčí v něj stříbrný peníz a odevzdá jej některému z vesnických*

⁶⁴ Autorka představuje čtenářům stručný životopis Františka Prešérna (1800-1849) a také úryvky z překladu jeho děl. Lituje jeho smutného života, který zasvětil literárnímu boji za slovinský národ, aniž by se dočkal uznání. Nakonec umírá ve svých 49 letech jako chudý a zklamaný muž. Sestry Řehákovy při své návštěvě slovinského Kraňska navštívily Vrbu, rodnou ves tohoto básníka a chalupu, ve které strávil dětství. Jeho díla překládal do češtiny Josef Penížek.

⁶⁵ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Slovinsku*. s. 19

⁶⁶ Tamtéž. s. 182

⁶⁷ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Obrázky z Alp*. s. 158

⁶⁸ POLÁK, Milota Zdirad. *Cesta do Itálie*. s. 250

hochů s příkazem, aby... oběhl s krajícem v ruce stavení. Tím prozrazuje přání,... že přeje si státi se matkou zdravých a čiperných dětí.“⁶⁹ Tyto tradice a oslavy postupně provozují i zde žijící Němci, zvláště německá děvčata si pořizují národní kroj a touží po pravé slovinské svatbě. To je pro Slovince alespoň malá útěcha, mají jakousi jistotu, že jejich zvyklosti úplně nevyumizí, jako už téměř zaniklo jejich školství a jazyk.

Jak již bylo napsáno výše, zatímco pro Kollára byli Italové potomci Slovanů⁷⁰, jižní Slované je tak určitě nebrali. Především v Dalmácii původní slovanský živel vedle Němců ohrožují právě Italové. „*Již jen ten dalmatský sedlák zůstává věren mateřské mluvě; města holdují italské řeči, podléhají vlašskému duchu... Což divu tedy, že i Split, ten povždy věrný vasál královny Adrie (Benátky), nevyprošťoval se dlouho ze zajetí vlašského ducha a vzhledu. Po jeho ulicích četly se namnoze jen italské nápisy, slyšel se italský hovor. Italština panovala rovněž ve škole, v církvi a v úřadě, podmaňujíc si rodinný život, jeho mrav a zvyk.*“⁷¹ Na těchto slovech můžeme vidět, že tak, jako Němci utlačovali Slovince, Italové totožně postupovali v Dalmácii. Naštěstí se tu stále více prosazuje vlastenectví, především díky vesničanům, kteří v odloučenosti od měst udržovali chorvatské tradice i samotný jazyk a spisovatelům, kteří opět píší ve své mateřštině a vlastenecky působí na čtenáře. I Split díky tomu získává někdejší chorvatský ráz.⁷²

Právě dalmatská literatura zažívala na přelomu 19. a 20. století obrození. Řeháková představila v cestopise *Z dalmatského jihu* nejvýznamnější autory jihoslovanské literatury, právě Slované, kteří se snažili vytvářet i slovanskou literaturu. Čtenář se dozví o životě básníků a prozaiků a jejich dílech, které Dalmatince vedli k vlastenectví. Že jižní Slované bojují za svůj národ již dlouho, dokládá autorka tím, že jako prvního představitele dalmatské literatury zvolila básníka Ivana Gunduliče⁷³, žijícího a tvořícího na přelomu 16. a 17. století. Poté pokračovala výčtem dalších spisovatelů v průběhu dějin. Smutnou kapitolou dubrovnického písemnictví bylo připojení Dalmácie k Rakousku. Pod rakouskou nadvládou totiž došlo k zavírání národních škol a děti byly vyučovány

⁶⁹ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Obrázky z Alp*. s. 162

⁷⁰ Problematikou italské domoviny Slovanů se zabývá v díle *Staroitalia slavjanská*, kde různými způsoby dokládá, že první osídlení italského území provedli Slované. Málokdo se však s jeho objevy ztotožnil, jak píše Dalibor Tureček ve svém příspěvku Kollár a Lambl. K typologii obrozenecké „cesty na slovanský jih“ ve sborníku *Cesty a cestování v jazyce a literatuře*.

⁷¹ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Z dalmatského jihu*. s. 140

⁷² Tamtéž. s. 140

⁷³ Ivan Gundulič (1589 - 1638), vytvořil epos *Osman*, pojednávající o bojích jižních Slovanů se Saracény.

pouze německy. Navíc většina dřívějších autorů, pocházející převážně ze šlechtických rodů, emigrovala, či zemřela. „*A tak všechna literární činnost, poklesnuvši k pouhému překladatelství, vykazovala již ojedinělé poučné a náboženské spisy. Veta bylo po původní svérázné tvorbě, vykouzlivši vznik a rozkvět slavné svého času... školy ragusanských poetů, která byla... totožnou s písemnictvím dalmatským.*“⁷⁴ Znovu se dubrovnická literatura začala rozvíjet v 70. letech 19. století. Nejvýznamnějším dalmatským současníkem Anny Řehákové byl Ivo Vojnovič.⁷⁵ Jeho drama *Ekvinokce* dokonce zhlédla v pražském Národním divadle.

Autorku potěšily velmi dobré vztahy mezi Dubrovčany a Čechy. Jejich důkazem je stále početnější příliv českých turistů, pro něž zdejší slovanští majitelé hotelů mají vždy volné pokoje. Výstavba elektrické dráhy Dubrovnik-Gruž, byla dokonce zadána společnosti Františka Křižíka, čímž symbolicky zvítězil Slovan nad Němcem. „*Ve vhodné chvíli... přišel Křižík se svou nabídkou a zvítězil ku velkému zděšení Němců, již považují, pospolu s Italy, obchod a průmysl na slovanském jihu za svoji výsadu.*“⁷⁶

Jak můžeme vidět, zatímco na počátku 19. století, kdy Němci ještě nebyli v takové míře národně uvědoměli, se Kollár snažil především probudit ve čtenářích zájem o slovanství, na přelomu 19. a 20. století Řeháková ve svých dílech upozorňovala již pouze na důsledky německé a italské rozpínavosti. Kollár se v *Cestopise, obsahující cestu do Horní Itálie...* snaží podat důkazy toho, že Itálie je kolébkou Slovanů, že tu kdysi v minulosti Slované žili. To se snaží dokázat například silnou vizuální a chuťovou podobností italské polenty a naší kaše. Jde však pouze o jeho vlastní názor, spisovatelovy teze nebyly nikdy potvrzeny jinými odborníky. Kollár tedy vnímá Italy jako potomky Slovanů pozitivně, na rozdíl od Řehákové, které vadí jejich snaha o podrobení slabších národů, stejně jako u Němců. Při svých cestách na Slovinsko a do Dalmácie, zemí, ve kterých byli stále majoritou Slované, viděla silný německý a italský vliv, na mnoha navštívených místech zněla pouze němčina, či italština a existovaly jen německé, potažmo italské nápisy. Jak vidno, národnostní situace v mnoha slovanských zemích byla před první světovou válkou, kdy vznikají Řehákové cestopisy, velice vyhrocená.

⁷⁴ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Z dalmatského jihu*. s. 259

⁷⁵ Ivo Vojnovič (1857 - 1929), autor fejetonů, novely *Pérem i olůvkem*, dramat *Psyché*, *Smrt matky Iregovičů* a *Dubrovnická trilogie*.

⁷⁶ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Z dalmatského jihu*. s. 295

4.4 Hory, sopky a jejich zvláštnosti

V každé z navštívených oblastí se Řeháková setkala s přírodními úkazy či zvláštnostmi, typickými pro dané prostředí. V Alpách to byly vysoké hory a cyklicky se opakující laviny, u moře stále činné sopky, které se čas od času připomenou. Pro cestovatele ze zemí, ve kterých se nemusely problémy s těmito rozmazy přírody řešit, byly gigantické hory a sopky něco zvláštního, neokoukaného, něco, o čem je zajímavé psát a pro čtenáře stejně zajímavé číst. Řeháková samozřejmě nebyla jediným spisovatelem, který se těmito krajinnými zvláštnostmi zabýval. Již před ní to byl kupříkladu Milota Zdirad Polák, nebo Johann Wolfgang Goethe, z autorčiných současníků můžeme jmenovat Ferdinanda Klindera⁷⁷ a Karla Domina⁷⁸, kteří cestovali po Itálii, či Viktora Dvorského⁷⁹, putujícího po černošských horách. S těmito autory budu Řehákovou v této kapitole srovnávat.

Hlavním rozdílem mezi cestopisy Anny Řehákové a některými z jejích mužských kolegů je především způsob podání určité problematiky. Jak již bylo řečeno výše, mužští autoři se často považují za hlavního hrdinu díla a vše se tedy točí kolem něj, jeho příhod a myšlenek. Stejně tak je tomu i při popisech přírody a krajiny. Většinou své pohledy zaznamenávají velice stručně a stroze, tak, že čtenář nemá ani čas představit si, jak asi dané místo vypadá a už zase čte o něčem jiném. Není to samozřejmě záležitost všech mužských autorů, jiní naopak dokážou psát sice stručně, ale přitom velice jasně a čtivě. Řeháková se ve svých dílech snaží čtenáři každou zvláštnost vysvětlit. Nejspíš i díky své učitelské profesi zjistila, že pokud se zmíní o něčem neznámém, je důležité podat dostatek doplňujících informací a to tak, aby příjemce pochopil celou podstatu problému.

V knize *Na Slovinsku* se dozvídáme o největším horském problému, lavinách. *„Laviny zimní... jeví se obyčejně jako sněhová bouře nejmohutnějšího způsobu... Vichřice... uchvátí spousty sněhové, čerstvě napadlé, pozvedne je a s sebou unáší... se veškeren sníh větrem letící k zemi snese... často celé údolí... hluboko pohřbí. Pád jarních lavin způsobují vlašní větrové, dostavivši se teplo. Vlahý vzduch vniká porami do sněhu a*

⁷⁷ Ferdinand Klindera (1875-1953) byl národohospodář a poslanec. Napsal díla *Český rolník napříč Argentinou*, *Český rolník slunnou Itálií* a *Český rolník severskými státy*.

⁷⁸ Karel Domin (1882-1953) byl botanik a vysokoškolský profesor. Psal odborné botanické statě a cestopisy, např. *Dvacet tisíc mil po souši i moři*, nebo *Dvojím rájem*.

⁷⁹ Viktor Dvorský (1882-1960) byl vysokoškolský profesor a geograf. Psal odborná díla, např. *Černošsko-turecká hranice od ústí Bojany k Taře*, nebo *Ekonomicko-geografické studie z Černé hory*.

rozpouští vrstvu sněhovou k zemi přiléhající... Spousty sněhové se pak snadno utrhnou a dolů sestupují.“⁸⁰ Zdejší lidé mohou podle určitých indicií poznat, že tento přírodní cyklus opět nastane: „*Tvar a směr mraků, průhlednost vzduchu, drobení se drobných sněžin se skalních srází...*“⁸¹ Jelikož jsou tedy v souvislosti s přívalem obrovských spoust sněhu dány úkazy, podle kterých mohou zdejší lidé odhadnout, kdy asi opět započne tento přírodní cyklus, nabízí se otázka, proč tu horalé zůstávají. Na to Řeháková odpovídá: „*Daří se jim (horalům), jak se začasťe nám všem vede s láskou lidskou. Ti, kdož jsou našimi miláčky, často vysílají smrtonosný, nejpalcivější šíp v srdce naše, a my zapomínáme pro jeden jejich úsměv laskavý všech útrap srdce a duše, - milujeme je.*“⁸² Pro čtenáře jsou tyto věty jistě zajímavé a poučné, ale jsou to pouze dílčí části informace o horách, Řeháková informuje pouze o podobě a druzích sněhové smrště.

O pár stránek dál však autorka v problematice lavin pokračuje a zmiňuje i důvod jejich ničivé síly. „*Pošetilý domorodec proměnil bohopustým lesním hospodářstvím, jež trvá podnes, utěšený jindy kraj v pustinu...*“⁸³ Díky tomu, že místní lidé vykáceli většinu stromů, nemá se sníh, valící se svrchu, o co zastavovat, a proto se v plné síle dostane až k vesnicím, které většinou leží v nižší nadmořské výšce. Zde způsobí velké lidské i majetkové ztráty. Podobný problém Řeháková uvádí i v díle *Obrázky z Alp*. Při pobytu v Cortině⁸⁴ si všimla, že okolní hory jsou plné drolivých svahů, na kterých se nacházejí velké kusy skal. Zároveň nebyly okolní vesnice chráněny tím jediným, co mohlo zastavit, nebo zpomalit případnou kamennou smršť – lesy. Už několikrát příroda zdejším obyvatelům ukázala, čeho je schopna, když zavalila jejich dědiny. „*Ampezzánští, lehkovážné děti jihu, nedbají... výstrah a hubíce pro okamžitý prospěch lesy, dávají se sami v plen kruté přírodě.*“⁸⁵ Zdejší lidé i nadále kácí stromy, hlavně z důvodu výdělku, který jim z prodaného dřeva plyne. Na těchto příkladech můžeme vidět, že neúcta k přírodě a touha po penězích za každou cenu není pouze tématem dneška. Současný fenomén – globální oteplování, má tedy kořeny v 19. století a možná i v dřívějších dobách. Že k nedomyšlenému kácení velkých ploch nedochází pouze v Alpách, dokazuje cestopis Viktora Dvorského *Albánské a černoohorské obrázky*: „*Krajina od Ulcinje k severu je... nemálo bahnitá... širé tyto plochy jsou odlesněny; jen ojedinělé skupiny starých stromů*

⁸⁰ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Slovinsku*. s. 71-74

⁸¹ Tamtéž. s. 71

⁸² ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Slovinsku*. s. 70

⁸³ Tamtéž. s. 112

⁸⁴ Cortina je obec v Ampezzánském kraji, na severu Slovinska.

⁸⁵ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Obrázky z Alp*. s. 22

přečkaly zhoubnou působnost pastevců.“⁸⁶ Jedna jediná věta je však vše, čím se Dvorský zmiňuje o tomto horském problému. Čtenář není dostatečně seznámen s důvody, proč zdejší lidé kácí stromy, ani s důsledky, které tato činnost může mít. Z této informace si tedy neodnáší žádné znalosti, dlouhodobě pro něj nemá žádný efekt, pravděpodobně ji rychle zapomene. Že si tuto skutečnost Viktor Dvorský neuvědomoval, má možná na svědomí fakt, že nebyl spisovatelem, ale vědcem.

Vedle lavin, tvořených kamením a sněhem, však existuje na horách i naprosto odlišný přírodní úkaz. Jsou to extrémně úrodná pole, která se nachází i ve velkých nadmořských výškách. „*Horské zdejší složeniny jsou bohaté na hlínu a prst, čímž stávají se plodným podkladem všemu rostlinstvu... Útvar a tvorba údolí nejsou totiž ještě dokončeny... lámou se lehko... obsáhlé skalní úlomy... proces posunování má průběh sice velmi pomalý, ale děje se.*“⁸⁷ Dochází tedy k lámání a posunu křehké půdy, která se pomalu navaluje a posouvá do údolí. Tomuto procesu se říká bludná louka, nebo bludný les.

S podobnou zvláštností se Řeháková setkala i v Itálii. Zde se nachází jiný druh hor, sopky. Při pobytu v Neapoli navštívily i v blízkosti ležící Vesuv, stejně jako většina cestovatelů. Z výše uvedených autorů, kteří také podnikli cestu do Itálie, se někteří v souvislosti se sopkou zmiňují o její nadměrné úrodnosti. Velice zajímavě o ní hovoří zejména Karel Domin, což je dáno především jeho znalostmi z botaniky. Okolní krajinu popisuje důkladně, seznamuje čtenáře s druhy rostlin, které tu hojně rostou, popisuje jejich barvu i tvar. Autor vedle popisů přírody uvádí i důvod, proč je zdejší zemina tak zvláštní: „*...půda vzniklá větráním vesuvských láv a popelů, bohatých na draslo a fosfor, jest nesmírně úrodná...*“⁸⁸ Je tedy jasné, proč se na takto nebezpečném místě, na patě sopky, lidé zdržují. Jak píše Řeháková: „*Ba, není přec jen smělejšího tvora nad člověka, jedná-li se mu o hmotný prospěch; pro ten dává nejčastěji a nejsnadněji život v šanc... Ovšem kraj, proměněný nejbohatší vegetací v zářný sad, může zlákat i rozvážnějšího, aby se tu usadil.*“⁸⁹ Faktem, který provází život v blízkosti sopky, je neustálá hrozba erupce. Spalující láva zničila již nejednu vesnici a vzala spoustu životů. Nejznámějším dokladem síly Vesuvu jsou Pompeje, které také všichni autoři navštívili. Zajímavostí však je, že žádný z mužů se nepodivil nad tím, že na místě jiných, často dokonce původně antických vesnic a městeček, stále vyrůstají nová lidská sídla. Řeháková na rozdíl

⁸⁶ DVORSKÝ, Viktor. *Albánské a černohorské obrázky*. s. 24

⁸⁷ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Obrázky z Alp*. s. 67

⁸⁸ DOMIN, Karel. *Za jižním sluncem*. s. 296

⁸⁹ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Italské silhouetty*. s. 75-76

od nich tuto skutečnost považuje za zvláštnost a uvádí jako příklad dnešní Ressinu: „*Herculaneum tu pochováno lávou vesuvskou r. 79 po Kr. Leč marně dána takto výstraha lidským opovážlivcům. Ti usadili se na místě kruté zhouby zas, by opět čtyři sta let později... našli smrt v ssutinách vlastních obydlí... A v dnešní den na zkamenělých spoustách lávy... rozkládá se zase nová obec, Resina... může býti pojednou zhlazena s povrchu zemského jako její starověké sestry.*“⁹⁰

K cestě k samotnému kráteru Vesuvu Řehákovy využily nově postavenou lanovku, kterou v roce 1880, spolu s železniční tratí vedoucí z Neapole k patě sopky, postavil anglický podnikatel Thomas Cook. Je zajímavé, že o Cookově dráze se dočteme také u dvou z vybraných autorů - Karla Domina a Ferdinanda Klindery. Zatímco Řeháková, i přes to, že železnici nevyužila, ji hodnotí v podstatě kladně a Klindera k ní zaujímá neutrální postoj, Karel Domin ji bere velice negativně: „*Chceme sice vystoupiti na Vesuv... ale nehodláme platiti Cookovi na 400 lir, aby nás za to vodil jako nemyslicí loutky a předváděl nám hrůznou nádheru nezkrotné přírody sopečné podle choutky svých průvodců a vše v předem přesně vymezených minutách.*“⁹¹ Nejstručněji popisuje svůj pobyt na sopce Goethe. Čtenář se velice rychle dozví jen to, jakým způsobem se autor ke kráteru dostal a že na vrcholu byl dým. Už si však nedokáže představit, jak vypadá krajina kolem kráteru, na rozdíl od autorů z počátku 20. století - Řehákové, Dominy, Klindery, se Goethe vůbec nezmiňuje o úrodné půdě a hojné vegetaci, ani o tom, jak dlouho mu cesta trvala.

O další známé sopce, Etně, ležící v blízkosti města Taormina, autorka píše v díle *Na Sicílii*. „...*Aetna, neboli, jak lid říká, Mongibello; hora hor, hora krásná, ta nevyčerpatelná pokladnice pohádek.*“⁹² Podle Řehákové o hoře kolují mnohé pověry - sídlí tu prý bůh ohně Hefaistos, čeká tu král Artuš, aby Sicílii pomohl, až to bude potřebovat a podle některých tu má své království Lucifer. Žádný z mužských autorů cestopisů se o mytologii, která je s Etnou spojena, nezmiňuje. Řeháková oproti tomu čtenářům zprostředkovává mnohé příběhy a pověsti o sopce, které často obsahují fantastické prvky: „*Láva hnala se prý již na Catanii. Obyvatelé, sebravše, co dalo se odnésti, prchali v divém zmatku. Bratři Aphinomos a Anapias vzali s sebou toliko své staříčké rodiče. Leč drahé to břímě tížilo jejich bedra tak, že nemohli jako ostatní rychlou nohou proudu*

⁹⁰ Tamtéž. s. 75

⁹¹ DOMIN, Karel. *Za jižním sluncem*. s. 294

⁹² ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Sicílii*. s. 81

utéci. Dohonil jich; než nikoliv, aby je pohltil, nýbrž aby, rozděliv se u nich, nechal je netknuty.“⁹³ Tyto příběhy nejspíš získala při rozhovorech s obyvateli Taorminy⁹⁴ a jejich přidáním do cestopisu udělala dílo zajímavější a čtivější. Mužští autoři takové vsuvky do svých knih většinou neumí, nejspíš se jim nezdají důležité. Právě při těchto textech si však čtenáři mohou odpočinout od přijímání velkého množství odborných poznatků, jako je například výška sopky a rozdělení jejích půdních pásem, o nichž se zmiňuje jak Řeháková, tak i její mužští současníci Domin a Klindera. Dojemný, zábavný, či fantastický příběh si každý zapamatuje lépe, než pouhý sled vědeckých faktů a při vzpomínce na něj si třeba řetězově vzpomene i na některé z oněch odborných poznatků. To je nejspíš jeden z hlavních rozdílů mezi tvorbou Řehákové a mužskými cestopisy - Anna čtenáři poskytuje odpočinek, při kterém ale má paradoxně lepší možnost si něco lépe zapamatovat.

Sicílii kromě sopečných erupcí trápí i časté zemětřesení. Ve východním cípu tohoto italského ostrova se nachází město Messina, které je už odnepaměti sužováno přírodními katastrofami, především zemětřesením. Autorka čtenáře seznamuje s událostmi roku 1908, kdy Messinu - jedno z největších sicilských měst opět zasáhl rozmar přírody. *„Co ušetřilo zemětřesení, to zachvátilo moře, to strávil oheň... půlhodina stačila... aby nasypáno bylo na sta menších a větších hrobů, pohltivších v krátké chvíli mnoho tisíc lidí. Mohutná pak vlna mořská, vylivší se ve výši 3 m po třetím mocném nárazu do ulic messinských, smetla do hlubin mnoho jiných, šťastně nárazu uniklých.*“⁹⁵ O ničivém zemětřesení píšou ve svých dílech i současníci Řehákové. Autorka však jako jediná vyzdvihuje roli černohorské královny Eleny, která neváhala s pomocí obyvatelům Messiny. V tuto dobu není nezájem o charakter žen v mužských cestopisech nic neobvyklého, jak je uvedeno v kapitole *Ženská otázka*. V souvislosti s prevencí před následky eventuální další přírodní katastrofy Řeháková zmiňuje možnosti toho, jak stavět domy a kostely tak, aby škody při příštím zemětřesení byly co nejmenší. *„Jen tři typy (budov) jsou... možny, tož železná konstrukce, jaké bylo užito v San Francisku, dřevo, jak se používá v Japonsku a konečně beton, jenž se... nejlépe hodí.*“⁹⁶ Čtenář se dozví i o tzv. bezpečných místech – určitý prostor v místnosti, která při případné zemětřesení nejsou pro lidi

⁹³ Tamtéž. s. 83

⁹⁴ Taormina je město ležící v blízkosti Etny.

⁹⁵ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Sicílii*. s. 18

⁹⁶ ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Sicílii*. s. 22

nebezpečná, ale naopak jim v případě zřícení domu poskytují jakési přístřešky.⁹⁷ Tyto vědomosti Řeháková získala čtením odborných knih a článků, o zemětřesení roku 1908 se dozvěděla v novinách. Na Sicílii totiž pobývala již v roce 1902, tedy dříve, než k tragédii došlo. Oproti tomu se daní mužští autoři do města dostali až několik let po neštěstí, mohli tedy přímo od místních stavitelů zjistit, jaké plány na zdokonalení budov mají. Zatímco Domin alespoň odpozoval některé změny: „*Znovu vzkříšená Messina je vybudována... jako moderní město s velmi širokými ulicemi, avšak s velice nízkými, většinou jednopatrovými neb i přízemními domy.*“⁹⁸, Klindera v zruinovaném městě nevydržel ani jeden den. Zde vidíme opět ten samý rozdíl jako u Dvorského - Řeháková se snažila zprostředkovat čtenářům ucelenou charakteristiku problému, to znamená poskytnou všechny informace, včetně řešení problému. Mužští autoři poskytli pouze popis stavu předchozího a současného.

Při porovnání cestopisů Anny Řehákové s díly Ferdinanda Klindery, Karla Domina, Viktora Dvorského a Johanna Wolganga Goetheho poznáváme, že největším rozdílem mezi díly Řehákové a mužskými autory je to, jakým způsobem podávají čtenáři vysvětlení určité problematiky. Jak již bylo řečeno, Řeháková se snaží najít příčinu i následek problému, jak můžeme vidět na příkladu přepracované části *Italských silhouet*, týkající se Sicílie, vydané pod názvem *Na Sicílii* v roce 1913 - autorka chtěla záznamy z roku 1907 doplnit o nejnovější informace, o poznatky, které zjistila a které podle ní byly důležité. Mužští autoři se většinou o zjišťování doplňujících informací, převážně následků určité věci, nesnaží. Dalším rozdílem je nahlížení na strukturu a obsah samotného textu. Zatímco Řeháková připisuje důležitost i možnosti odpočinku v rámci čtení, což dokazuje vkládáním příběhů, souvisejících s danou problematikou, v mužských cestopisech většinou nic takového nenajdeme. Dá se říci, že určitou kompenzací těchto pověstí a událostí, jsou příhody a rozhovory, které zažili samotní autoři. Tím se opět dostáváme k výše řečenému faktu, že mužští tvůrci ve svých cestopisech mnohem více vyjadřují své vlastní myšlenky a příhody, než aby zprostředkovali životy místních.

⁹⁷ Tamtéž. s. 23

⁹⁸ DOMIN, Karel. *Za jižním sluncem*. s. 328

5 Závěr

Ve své práci jsem se zaměřila na Annu Řehákovou, zapomenutou osobnost české cestopisné tvorby, její sestru Elišku a literární plody, které přineslo jejich společné cestování. Knihy jsem následně rozebrala z hlediska jejich hlavních témat, které jsou pro přelom 19. a 20. století typické – národnostní problémy Slovanů s Němci a Italy, ženská emancipace v cestování i v rodinném a pracovním životě, a problémy týkající se určitých přírodních zvláštností dané země a životního prostředí.

Cestování, především cestování žen bez mužského doprovodu, bylo na přelomu 19. a 20. století neobvyklé, a tak tyto cestovatelky budily pozornost. Ty, které se o svých cestách rozhodly informovat čtenáře, přispívaly nejčastěji do časopisů „Světobor“, „Osvěta“, nebo „Květy“, některé z nich vydaly cestopisy i v knižní podobě. První takovou spisovatelkou byla právě Anna Řeháková. Při studiu cestopisů této autorky jsem vlastnosti typické pro její tvorbu porovnávala s obecnými znaky ženských cestovních deníků, tak jak jsem je zjistila z druhotných zdrojů i z vlastní četby. Bohužel o Anně Řehákové existuje pouze velice málo pramenů, kromě několika krátkých charakteristik v *Ottově slovníku naučném* a *Lexikonu českých spisovatelů* je to článek Mileny Secké ve sborníku „Múzy na cestách“ a především memoárová kniha Řehákové *Zašlé časy*.

Ženské spisovatelky přinášely pohled na emancipaci v dané zemi a spoustu etnografických poznatků týkajících se zdejších mravů a typického chování mužů k ženám. Tehdejší feministky, prezentované právě vlastenecky uvědomělými a vzdělanými ženami, které často považovali cestování za způsob odreagování, se snažily na tyto problémy upozornit. Je škoda, že dnes je termín „feministka“ používán hlavně v pejorativním významu, a to především lidmi, kteří nemají zdaleka takové schopnosti a odvahu bojovat za to, co je podle nich správné, jako měly tyto ženy. Mezi ně patřila i Řeháková, která se nestala pouze jednou z prvních cestovatelek bez muže, ale dokonce i první českou autorkou cestopisů. Všimla si vzdělávání žen a dívek v různých zemích, díky tomu je jednou z částí kapitoly o ženské otázce i dobový stav školství v Itálii. V této kapitole také uvádím reakce společnosti na cestovatelky a názory cestovatelů - mužů na ženy.

Cestovatelé, podnikající cesty do slovanských zemí v čtenářích probouzeli zájem o myšlenku slovanské vzájemnosti. Tomuto tématu se věnuje jedna z částí mé práce, kde shrnuji rozdílnost slovanské vzájemnosti v cestopisné tvorbě Jána Kollára a Anny

Řehákové. Její pojetí slovanství je v kapitole dokázáno na mnoha příkladech - rozhovorech s jinými Slovany, zaznamenávání popisů typického folklóru a oděvu Slovinců, rozbořem jihoslovanské literatury. Na cestopisech těchto dvou autorů z odlišného historického období také ukazují posun v slovansko-německých vztazích.

Převážně v poslední kapitole srovnávám cestopisy Anny Řehákové s díly mužských cestopisců, jako byl Karel Domin, Ferdinand Klindera, či Johann Wolfgang Goethe, a to z hlediska jejich postoje k textu a jeho smyslu, tím, co má čtenáři přinést. Jejich rozdílnost interpretuji na tématech týkajících se přírodních zvláštností zemí, které Řeháková navštívila.

6 Seznam literatury

6.1 Primární literatura

ČAPEK, Karel. *Italské listy*. 14. vyd. Praha: F. Borový, 1947. 89 s.

ČAPEK, Karel. *Výlet do Španěl*. 8. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1970. 191 s.

DOMIN, Karel. *Za jižním sluncem*. Praha: J. Otto, 1925. 541 s.

DVORSKÝ, Viktor. *Albánské a černohorské obrázky*. Praha: Máj, 1913. 113s

GOETHE, Johann Wolfgang. *Italská cesta*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1982. 583 s.

HAVLASA, Jan. Z cest Jana Havlasy. Singapur. In: *Světobzor*. 1919, roč. 20, č. 2, s. 7-10

KLINDERA, Ferdinand. *Český rolník slunnou Itálií*. Praha: A. Neubert, 1914. 299 s.

KOLLÁR, Ján. *Cestopis obsahující cestu do Horní Itálie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko, se zvláštním ohledem na slavjanské živly, roku 1841 konanou a sepsanou od Jana Kollára*. Praha: J. Otto, 1907. 733 s.

POLÁK, Milota Zdirad. *Cesta do Itálie*. 4. vyd. Praha: Odeon, 1979. 393 s.

ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Italské silhouetty*. 1. vyd. Praha: A. Řeháková, 1907. 306 s.

ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Sicilii: cestopisné obrazy*. 2. rozmn. vyd. Louny: J. Rössler, Praha : Springer, 1913. 145 s.

ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Slovinsku: cestopisné obrázky z Kraňska a Korutan*. 1. vyd. Velké Meziříčí: J.F. Šašek, 1891. 181 s.

ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Obrázky z Alp: cestopisné črty z Korutan a Tyrol*. 1. vyd. Praha: E. Leschinger, 1905. 170 s.

ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Zašlé časy: Vzpomínky*. 1. vyd. Praha: Anna Řeháková, 1932. 302 s.

ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Z dalmatského jihu: cestopisné obrázky*. 1. vyd. Praha: Anna Řeháková, 1910. 307 s.

6.2 Sekundární literatura

BRTÁŇ, Rudo. *Ján Kollár. Básnik a Slovan*. 1. vyd. Bratislava: Osveta, 1963. 64 s..

FAKTOROVÁ, Veronika. *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozenského cestopisu*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2012. 366 s. ISBN 978-80-7420-026-7

FILIPOWICZ, Marcin. Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy Terézie Vansové. Ženská verze ideologického cestopisu. In: *Česká literatura*. 2006, roč. 54, č. 5, s. 80-92. ISSN 0009-0468

HECZKOVÁ, Libuše. *Píšící Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. 1. vyd. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009. 402 s. ISBN 978-80-7308-282-6

KAISEROVÁ, Kristina a RAK, Jiří. Úvod. In: *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848-1914*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2008, s. 7-18. ISBN 978-80-7414-053-2

KLÁTIK, Zlatko. *Vývin slovenského cestopisu*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968. 476 s.

KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*. 1. vyd. Praha: Argo, 1996. 354 s. ISBN 80-7203-022-1

KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1989. 510 s. ISBN 0-88781-210-4

LENDEROVÁ, Milena. Dámy na cestách. Cestovní deníky žen a dívek dlouhého 19. století. In: *Múzy na cestách. Ohlasy z cest do ciziny v dílech českých spisovatelů*. Praha: Památník národního písemnictví, 2007. Literární archiv. č. 39, s. 95-110. ISBN 978-80-85085-80-8

Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. díl 3, svazek II, P-Ř, 1. vyd. Praha: Academia, 2000. 1522 s. ISBN 80-200-0345-2

MIŇOVSKÁ-PICKETTOVÁ, Vanda. Popis v uměleckém cestopise – český cestopis 19. století. In: *Česká literatura*. 1998, roč. 46, č. 4, s. 370–405. ISSN 0009-0468

MLSOVÁ, Nella. *I já jsem byl v Itálii: obraz Itálie ve vybraných textech českých autorů*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2009. 326 s. ISBN 978-80-86903-96-5

Ottův slovník naučný. díl 21, Praha: J. Otto, 1904. 418 s.

PRAŽÁK, František. *Spisovatelé učitelé*. 1. vyd. Praha: Česká grafická unie, 1946. 202 s.

ŘEHÁKOVÁ, Anna. Na zkušené. In: *Ženské listy*. 1901, roč. 24, č. 5, s. 104-105, č. 6, s. 133-135, č. 7, s. 156-157, č. 8-9, s. 191-194

ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na horách: obrázky ze slovinských Alp*. 1. vyd. Praha: F. Topič, 1913. 115 s.

ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Tři dalmatské povídky*. 1. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, 1920. 172 s.

SECKÁ, Milena. Anna Řeháková - turistka a spisovatelka. In: *Múzy na cestách. Ohlasy z cest do ciziny v dílech českých spisovatelů*. Praha: Památník národního písemnictví, 2007. Literární archiv. č. 39, s. 137-147. ISBN 978-80-85085-80-8.

SKILLING, Harold Gordon. *T.G. Masaryk proti proudu 1882-1914*. 1. vyd. Praha: Práh, 1995. 243 s. ISBN 80-85809-33-8

TUREČEK, Dalibor. Kollár a Lambl. K typologii obrozenecké „cesty na slovanský jih.“ In: *Cesty a cestování v jazyce a literatuře. Sborník příspěvků z konference konané 6.–8.9.1994*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 1995. s. 119-123. ISBN 80-7044-108-9